

Handelsmoralen og Retsordenen.

Af Jan Kobbarnagel.

Forholdet mellem Retten og Moralens er et Spørgsmaal, som ikke blot beskæftiger Jurister og Filosofer, herunder Sociologer, men som ogsaa interesserer Lægfolk. Hvor ofte møder man ikke — netop hos Praktikere — den Indstilling, at Retsreglerne ikke er retfærdige, at de ikke stemmer med sund Forretningsmoral. Det har derfor Interesse at belyse Forholdet mellem Retten og Moralens ud fra et rent praktisk, kommercielt Synspunkt for at undersøge, om den nævnte Skepsis er begrundet. Undersøgelsen maa dog paa dette Sted begrænses til det Omraade, der har særlig Tilknytning til Forretningslivet, altsaa for Moralens Vedkommende til Handelsmoralen, for Rettens Vedkommende til Erhvervsretten. Indledningsvis vil det være hensigtsmæssigt at gøre Rede for den benyttede Terminologi.

Udtrykket Erhvervsret kan bruges i to forskellige Betydninger. Det er dels Betegnelse for *Faget Erhvervsret* som videnskabelig Disciplin og som selvstændigt Undervisningsomraade, og dels betegner det *det Retsomraade, som er dette Fags Genstand*.

Navnet »Erhvervsret« som Fagbetegnelse er indstiftet af Handelshøjskolen for adskillige Aar siden. Tidligere hed Faget »Handelsret« eller »Handels- og Vekselret«.

Fagbetegnelsen »Erhvervsret« kan atter bruges i to forskellige Betydninger, en snævrere og en videre.

Erhvervsretten i snævrere Forstand er et af Hovedfagene til Diplomprøvens 1. Del og paa Grundstudiet, ligesom der undervises i det paa Korrespondentholdene¹⁾. Det maa betragtes som en Indledning til Studiet af *Erhvervsretten i videre Forstand*, der omfatter samtlige de juridiske Fag, der doceres ved Handelshøjskolen. Til 2. Del af Diplomprøven gives inden for de enkelte Specialer en dyberegaaende juridisk

¹⁾ I denne Betydning er Faget nu fremstillet i min Lærebog, »Erhvervsretten i Grundtræk«, Kbh. 1944.

Handelsmoralen og Retsordenen.

Af Jan Kobbarnagel.

Forholdet mellem Retten og Moralens er et Spørgsmaal, som ikke blot beskæftiger Jurister og Filosofer, herunder Sociologer, men som ogsaa interesserer Lægfolk. Hvor ofte møder man ikke — netop hos Praktikere — den Indstilling, at Retsreglerne ikke er retfærdige, at de ikke stemmer med sund Forretningsmoral. Det har derfor Interesse at belyse Forholdet mellem Retten og Moralens ud fra et rent praktisk, kommercielt Synspunkt for at undersøge, om den nævnte Skepsis er begrundet. Undersøgelsen maa dog paa dette Sted begrænses til det Omraade, der har særlig Tilknytning til Forretningslivet, altsaa for Moralens Vedkommende til Handelsmoralen, for Rettens Vedkommende til Erhvervsretten. Indledningsvis vil det være hensigtsmæssigt at gøre Rede for den benyttede Terminologi.

Udtrykket Erhvervsret kan bruges i to forskellige Betydninger. Det er dels Betegnelse for *Faget Erhvervsret* som videnskabelig Disciplin og som selvstændigt Undervisningsomraade, og dels betegner det *det Retsomraade, som er dette Fags Genstand*.

Navnet »Erhvervsret« som Fagbetegnelse er indstiftet af Handelshøjskolen for adskillige Aar siden. Tidligere hed Faget »Handelsret« eller »Handels- og Vekselret«.

Fagbetegnelsen »Erhvervsret« kan atter bruges i to forskellige Betydninger, en snævrere og en videre.

Erhvervsretten i snævrere Forstand er et af Hovedfagene til Diplomprøvens 1. Del og paa Grundstudiet, ligesom der undervises i det paa Korrespondentholdene¹⁾. Det maa betragtes som en Indledning til Studiet af *Erhvervsretten i videre Forstand*, der omfatter samtlige de juridiske Fag, der doceres ved Handelshøjskolen. Til 2. Del af Diplomprøven gives inden for de enkelte Specialer en dyberegaaende juridisk

¹⁾ I denne Betydning er Faget nu fremstillet i min Lærebog, »Erhvervsretten i Grundtræk«, Kbh. 1944.

Uddannelse. De regnskabsstuderende læser bl. a. Selskabsret og Skifteret, Reklamefolkene læser Konkurrenceret, Forsikringsfolkene noget Forsikringsjura og Bankfolkene en hel Del Bankret¹⁾.

Den anden Betydning af Ordet Erhvervsret er den, der betegner *Genstanden for Faget Erhvervsret*, altsaa det Retsomraade, som Faget behandler.

Erhvervsretten kan defineres som det *Kompleks af Retsregler, der regulerer Erhvervslivets Forhold*.

Disse Retsregler finder Udtryk dels i *Lovgivningen*, dels i *Kutymen*, dels i *Domspraksis*, og dels i det ejendommelige Fænomen, som Juristerne kalder *Forholdets Natur*. Herved tænkes paa de Regler, der stemmer med *den almindelige Retsopfattelse* i Befolkningen, og som med temmelig stor Sikkerhed kan fastslaas af Jurister. Det er som bekendt ikke alle Retsregler, der findes udtrykt i egentlige Love. Der er vigtige Omraader inden for Erhvervslivet, som overhovedet ikke er reguleret af nogen Lov, f. Eks. Reglerne om Kaution og om Interessentskaber. Men derfor drejer det sig alligevel om Retsregler med samme juridiske Gyldighed som Love og andre offentlige Forskrifter.

Ogsaa *Ordet Moral* kan bruges i to forskellige Betydninger, nemlig dels om *Faget Moral*, dels om *dette Fags Genstand*.

Faget Moral — eller Etik, som det ogsaa kaldes — hører til de ældste og mest hæderværdige Videnskaber. Men den særlige Handelsmoral — eller *Erhvervsetik* — er først i de senere Aar blevet Genstand for Forskning og Undervisning. Her i Landet er Handelshøjskolen paa dette Punkt gaaet i Spidsen, idet den gennem flere Aar har ladet afholde frie Forelæsninger over Erhvervsetik²⁾.

Det Emne, som dette Fag beskæftiger sig med, kan atter opfattes paa to forskellige Maader

Efter den ene Opfattelse er det Etikens Opgave at opstille *Normer* for, hvorledes Menneskene — in casu Forretningsfolk — burde optræde. Videnskaben skal opstille Idealer til Efterfølgelse. Den skal søge at udfinde, hvilken Handlemaade der i det enkelte Tilfælde vilde være den rette, men uden at bekymre sig om, hvorvidt Idealerne efterleves. Lidt ondskafuldt har man sagt, at det efter denne Opfattelse bliver Videnskabens Opgave »at prædike Moral«.

Efter den anden Opfattelse er det ikke Videnskabens Opgave at gøre Propaganda, men derimod at udforske, hvorledes Moralen faktisk er. Dette finder man ud af ved at undersøge Folks *Adfærd* i forskellige

¹⁾ I denne videre Betydning er Udtrykket Erhvervsret brugt i min Lovsamling, »Erhvervsretlige Love«, Kbh. 1944, der er beregnet til Brug gennem hele Studietiden.

²⁾ Ved Dr. phil. Wolmer Clemmensen, der bl. a. har udgivet »Deskriptiv Erhvervsetik«, Kbh. 1943.

Situationer. Etikken skal efter denne Opfattelse holde sig ved Jorden. Den skal kun ad Erfaringens Vej undersøge, hvorledes Handelsmoralen er, ikke hvordan den burde være.

Man maa imidlertid gøre sig klart, at den deskriptive Etik ikke kan nøjes med at beskrive, hvorledes Folk faktisk handler, simpelt hen fordi det vilde være uoverkommeligt at registrere tilstrækkelig mange Tilfælde. Man maa ogsaa i vidt Omfang tage Hensyn til Folks *Udtalelser* om, hvordan de handler og deres *Udtalelser* om andres Handlinger. Disse *Udtalelser* bliver for saa vidt af normativ Karakter, som de støtter sig til det Kompleks af moralske Normer, som den paagældende anser for rigtige. Ethvert Menneske har gennem Opdragelse og Uddannelse tilegnet sig et Utal af Normer, som for Størstedelen er fælles for alle Mennesker i et givet Samfund til en given Tid — eller i hvert Fald fælles for dem, der tilhører samme Milieu. Naar en saadan moralsk Norm kan opnaa Tilslutning fra det overvejende Flertal, siger man, at den har *kollektiv Gyldighed*.

Herefter kan Handelsmoralen defineres som den Moralopfattelse, som har kollektiv Gyldighed inden for Erhvervskredse, d. v. s. den Opfattelse, som et overvejende Flertal af hæderlige og rettænkende Forretningsmænd slutter sig til. Om de følger den i Praksis, er straks et andet Spørgsmaal. Det gør de naturligvis ikke allesammen altid. Men de bedste af dem følger den altid, og de fleste følger den som Regel. Hvis derimod ingen følger den, ja, saa har den altsaa ikke kollektiv Gyldighed. Thi man kan ikke tænke sig en Moralopfattelse, som faar Tilslutning fra alle, men som ingen følger.

Rent umiddelbart skulde man maaske vente, at Retten og Moralen faldt nøje sammen. Det er imidlertid ikke Tilfældet. De moralske og de juridiske Rettigheder og Forpligtelser er ikke altid parallelle, ja, det er endda en udbredt Mening, at der er en dybtgaaende Divergens mellem Moralen paa den ene Side og Retten paa den anden Side. Man taler om at være *juridisk forpligtet uden at føle sig moralsk forpligtet*. Man er f. Eks. juridisk forpligtet til at betale Skat af sin fulde Indtægt, til at overholde Prisloven o. s. v. o. s. v., men det er ikke sikkert, man føler sig moralsk forpligtet. Kan man knibe uden om, gør man det ofte uden Samvittighedsnag.

Omvendt forekommer det ogsaa, at man er *moralsk forpligtet uden at være juridisk forpligtet*. Det gælder eksempelvis Betaling af Spillegæld. »Spillegæld er Æresgæld« hedder det. Det betyder: Spillegæld er kun Æresgæld. Hasardkontrakter er nemlig ikke gyldige efter dansk Ret. Det blev fastslaaet ved en Dom for nylig. To Mænd havde væddet 500 Kr. om, hvorvidt Krigen vilde holde op i Efteraaret 1943. Da den

tabende nægtede at betale, blev han stævnet, men blev frifundet med den Begrundelse, at et Udsagn om Krigens Ophør kun kunde bero paa Gætteværk, og Kontrakten indeholdt derfor et Hasardmoment, som gjorde den ugyldig. — Men ordentlige Folk med anstændig Moral vilde sikkert have betalt i et saadant Tilfælde.

Det kan altsaa ikke nægtes, at *der er et vist Skisma mellem Moralopfattelsen og Retsordenens Regler*. Enhver kan selv finde talrige Eksempler paa juridiske Pligter, der ikke stemmer med den moralske Pligt. Snart er Moralreglen den videste, snart er det omvendt.

Ved en nærmere Betragtning kan denne tilsyneladende Modstrid imidlertid reduceres meget betydeligt. For at kunne sammenligne to Fænomener er det nødvendigt, at man benytter det rigtige Sammenligningsgrundlag. Det skal nu paavises, at en væsentlig Del af Divergensen mellem Retten og Moralen udelukkende skyldes, at man sammenligner Fænomener, der ikke har noget med hinanden at gøre.

For det første findes der en lang Række Retsregler, som overhovedet ikke lader sig bedømme ud fra en moralsk Maalestok. Sammenligning med Moralen taaler kun de Regler, der tilstræber Retfærdighed, f. Eks. Reglerne i Købeloven om Virkningerne af Parternes Misligholdelse. Det stemmer saavel med almindelig Moral som med almindelig Retsopfattelse, at den, der bryder en Kontrakt, skal betale Erstatning til Modparten etc.

Det er imidlertid ikke alle Retsregler, der tilstræber at øve Retfærdighed. Mange Lovregler er Udtryk for en *Risikofordeling*, f. Eks. Bestemmelserne i Købeloven om Risikoens Overgang ved Varens Levering. Det drejer sig her om en hændelig Skade, som ingen kan gøre for, og Loven bestemmer da, hvem der skal bære Tabet. — Paa et lignende Princip hviler de Regler, der bestemmer, hvem det skal gaa ud over, naar et Retsbrud rammer to uskyldige. Har saaledes en Mand solgt samme Ting til to forskellige, er det Reglen, at den, der købte først, faar Tingen, medens Nr. 2 maa nøjes med et Erstatningskrav mod Bedrageren. Et interessant Eksempel paa en saadan Risikofordeling er de Regler, der gælder, naar et Ejendomsforbehold er krænkert ved ulovlige Dispositioner, f. Eks. Pantsætning. Drejer det sig om en Afbetalingshandel, kan Sælgeren vindicere Tingen, og den uheldige Panthaver maa bære Tabet, selv om han er i god Tro. Drejer det sig derimod om Konsignationsvarer, gaar Sælgerens Ejendomsret tabt, hvis Panthaveren var i god Tro. Naar et saadant Forhold bedømmes forskelligt i de to Situationer, skyldes det naturligvis, at Retsordenen her varetager andre Interesser end den forurettedes. Ved Afbetaling vejer Hensynet til at beskytte Sælgeren og dermed hele Afbetalingssystemet stær-

kest. Ved Konsignationsvarer vejer Hensynet til den godtroende Erhverver og dermed Tilliden i Omsætningen stærkest. Hvilken Regel man end vælger, kan den aldrig blive retfærdig. Det maa nødvendigvis gaa ud over en af Parterne.

Derfor kan det ikke nytte at anlægge en moralsk Vurdering over for saadanne Regler, og derfor er det misforstaaet at tale om et Skisma mellem Ret og Moral i disse Tilfælde.

Dernæst findes der en Gruppe Lovregler, som udspringer af *politiske og sociale Hensyn*. Naar der i en Krisetid vedtages en Lov om Støtte til Landbruget, forsøger man ikke at begrunde en saadan Lov ud fra juridiske Synspunkter. Der foreligger i et saadant Tilfælde enten en samfundsmæssig Interesse i at hjælpe et kriseramte Erhverv, eller simpelthen en politisk Magtkonstellation, der muliggør det ønskede Indgreb i Ejendomsretten. Et typisk Udslag af Flertallets Magtudnyttelse er Skattelovgivningen. Et Eksempel paa mere samfundsmæssigt betonedede Indgreb i Ejendomsretten er Naturfredningsloven. Ogsaa Kontraktfriheden er i de senere Aars demokratiske Lovgivning beskaaret under Paaberaabelse af samfundsmæssige Hensyn. Som Eksempler kan nævnes Ferieloven, Funktionærloven, Huslejelovene og Afbetalingsloven.

Under ekstraordinære Forhold maa Lovgivningsmagten ofte skride til kraftigere Indgreb end normalt. Et typisk Eksempel i vore Dage er Prisloven og Vareforsyningsloven. Det fører ikke til noget at vurdere disse Love ud fra moralske eller retlige Synspunkter. De tilstræber ikke nogen Form for Retfærdighed, men vedkender sig ganske aabenlyst deres Formaal: at sikre Befolkningens Forsyning med nødvendige Varer til rimelige Priser. Grænsen for, hvor nær man kan gaa de erhvervsdrivendes Interesser, trækkes ikke ud fra Hensynet til at sikre disse en rimelig Avance, men udelukkende ud fra Hensynet til at opretholde Produktion og Omsætning. Der er en Grænse nedad, hvor al Produktion vilde gaa i Staa, og man søger ganske enkelt at komme denne Grænse saa nær som muligt uden at overskride den.

Heller ikke ved denne Gruppe Retsregler kan man tale om et Skisma mellem Ret og Moral. Lovene prætenderer overhovedet ikke at hvile paa et Retsprincip. De er Udslag af den herskende Magtfordeling. De tilsigter ikke at løse en Retskonflikt, men derimod en Interessekonflikt.

Endvidere findes der en Gruppe Retsregler, som vel tilstræber en retfærdig Ordning, men hvor *retstekniske Hensyn* gør det nødvendigt at opstille en grov Gennemsnitsregel, som ikke altid passer paa det konkrete Tilfælde. Jeg skal nævne nogle Eksempler:

I Handelsforhold er der i Almindelighed Pligt til at reklamere straks, naar man vil paaberaabe sig en Mangel, en Forsinkelse eller en anden Misligholdelse. Af praktiske Grunde maa Reklamationsfristen være kort, og det er juridisk forsvarligt at nægte Erstatning, naar der reklameres for sent. Men i Livet kan der forekomme Tilfælde, hvor det vilde være urimeligt at fastholde Reklamationsfristen bogstaveligt. I saadanne Tilfælde vil gode Firmaer se bort fra Fristen og tage Reklamationen til Følge. Dette burde strengt taget ogsaa være Lovens Regel. Men Loven kan ikke nuanceres tilstrækkeligt fint til at ramme alle Tilfælde retfærdigt. Derfor nøjes den med den grove Gennemsnitsregel, der rammer de typiske Tilfælde rigtigt. Samtidig forfølger Loven et præventivt Formaal, idet den indeholder en kraftig Opfordring til Folk om at reklamere i Tide.

Denne præventive eller pædagogiske Funktion giver sig undertiden temmelig drastiske Udslag. Efter Købeloven gør det saaledes en stor Forskel, om en Forsinkelse er væsentlig eller uvæsentlig, men, siger Loven, i Handelskøb er enhver Forsinkelse væsentlig. I sin Iver for at fremme Præcision i Handelsforhold skyder Loven noget over Maalet og medtager en Del Tilfælde, hvor det moralsk set vilde være rigtigere at betragte Forsinkelsen som uvæsentlig.

Et andet Eksempel er Reglen om, at hvis man ikke betaler Terminsrenter ifølge Pantebreve i fast Ejendom rettidigt, forfalder hele Kapitalen til Indfrielse. Der er som bekendt 7 Løbedage ved Pantebreve, men den 18. i Maaneden er uigenkaldelig sidste Frist. Kommer Pengene først den 19., er Hovedstolen forfalden, og dette gælder selv om Forsinkelsen skyldes forkert Adressering eller lignende Uheld. Denne Regel er formentlig unødigt streng. Selv om det er uhyre vigtigt, at Terminsrenter betales prompte, kunde man godt lempe Regelen, hvis der f. Eks. forelaa en undskyldelig Forglemmelse, og Pengene blev betalt omgaaende efter, at Kreditor havde fremsat Paakrav.

Som Eksempel paa saadanne retstekniske Hensyn kan endvidere nævnes Reglerne om Forældelse og Præklusion. Her er det af praktiske Grunde nødvendigt at fastsætte en bestemt Frist for Fordringens Ophør; men undtagelsesvis kan en saadan generel Regel virke urimeligt i det konkrete Tilfælde. Man ser da ogsaa, at Banker og Sparekasser pr. Kulance indløser gamle Kontrabøger, selv om 20 Aars Fristen er overskredet.

Særlig tungt vejer disse retstekniske Hensyn ved de præceptive Love. Efter Ferieloven skal Ferien holdes i Tiden fra 2. Maj til 30. September, og det er ulovligt at holde den paa andre Tider, selv efter frivillig Overenskomst. Hvis Chefen af Velvilje giver en Funktionær

Ferie i April, kan han altsaa forlange Ferie igen i Sommermaanederne, hvilket moralsk set kan virke noget urimeligt. Moralsk betænkelig er ogsaa Huslejovens Regel om, at Lejeren kan forlange Nedsættelse af Lejen, hvis den er for høj, selv om han frivilligt er gaaet ind paa at betale den. Alligevel er den strenge Regel nødvendig, da Lovens Formaal ellers kunde tilsidesættes.

Naar Regler af denne Art ikke altid stemmer med den almindelige Moralopfattelse, skyldes det ikke nogen principiel Uoverensstemmelse mellem Moralen og Retten, men derimod rent tekniske Vanskeligheder ved at udforme Reglerne tilstrækkelig detailleret.

Endelig er der endnu et Hensyn, som maa tages i Betragtning ved Bedømmelsen af Retsreglernes Retfærdighed. Det er *Hensynet til Beviset*.

Det er som bekendt ikke nok at have Ret, man skal ogsaa kunne bevise sin Ret. Har man laant en Mand 100 Kr. uden at sikre sig Kvittering eller andet Bevis, og Manden er dristig nok til at benægte Gældens Eksistens, kan Laangiveren ikke faa sin Ret. Dette maa man ikke bebrejde Retsreglen. Reglen siger ikke, at Kvittering er en Betingelse for at faa sit Tilgodehavende. Reglen siger ganske enkelt, at den, der skylder, skal betale. Men — om han skylder, maa Dommeren afgøre, og hvis Paastand staar mod Paastand, kommer det an paa, hvem der har Bevisbyrden. Uden at komme ind paa en Omtale af de forskellige Bevisbyrdereregler kan her fremhæves den Hovedregel, at den, som paastaar at have en Ret, i Almindelighed maa bevise Paastandens Rigtighed. Man kan ikke som Hovedregel paalægge Folk at bevise, at de ikke skylder. Kun undtagelsesvis opstiller man den saakaldte omvendte Bevisbyrde som Udgangspunkt. Det her anførte maa imidlertid være tilstrækkeligt til at vise, at ogsaa Bevisvanskeligheder kan fremkalde en tilsyneladende Modstrid mellem den juridiske og den moralske Ret.

De her nævnte Eksempler kunde naturligvis suppleres med mange andre, men Pladsen tillader ikke en udtømmende Opregning. Der er nu gjort Rede for nogle af Aarsagerne til den tilsyneladende Uoverensstemmelse mellem Moralreglerne og Retsreglerne, og det er paavist, at denne Uoverensstemmelse bl. a. skyldes, at man sammenligner med Lovregler, der ikke hviler paa et Retsprincip, men varetager andre Hensyn.

Ser man derimod paa de Retsregler, der er Udtryk for en Retfærdighedstendens, dem, der har til Formaal at afværge Uret og at skaffe den forurettede Oprejsning, saa vil det vise sig, at de stemmer temmelig nøje med den almindelige Handelsmoral. Man kan vælge et klassisk

Eksempel som Købelovens Regler om Køberens Beføjelser i Tilfælde af Kvalitetsmangler ved den leverede Vare. Det er et typisk Eksempel paa en Retskonflikt. Sælgeren har gjort sig skyldig i en Misligholdelse, og det maa han bøde for. Loven søger paa enhver Maade at skaffe Køberen Opretning for Kontraktbruddet. Er Manglen væsentlig, faar han den Fordel, at han kan vælge, om han vil hæve eller fastholde Købet. Han kan altsaa returnere Varen, eller han kan beholde den og faa et Afslag i Købesummen, eller han kan — i Genuskøb — kræve Omlevering. Er Manglen derimod uvæsentlig, er Krænkelsen mindre, og Retfærdigheden kræver kun, at Køberen faar Afslag i Prisen. Ud over disse Beføjelser har Køberen yderligere Ret til Erstatning for det Tab, han lider, og Loven regulerer omhyggeligt Betingelserne for Sælgerens Erstatningsansvar og opstiller Regler for Beregningen af Erstatningens Størrelse.

Omvendt tages der ogsaa Hensyn til Sælgeren: Kan han naa at afhjælpe Mangelen inden Leveringsfristens Udløb og uden Omkostning eller Ulempe for Køberen, ja, saa maa Køberen dermed lade sig nøje og kan ikke kræve yderligere.

Disse Regler stemmer nøje med den hæderlige og rettænkende Forretningsmands Moralopfattelse. Som Køber vil han være tilfreds med den Beskyttelse, Loven yder. Som Sælger vil han føle, at Lovens Sværd rammer retfærdigt.

Naar man saaledes forstaar henholdsvis Begrebet Retsregel og Begrebet Moralregel paa den rigtige Maade, konstaterer man, at der er en temmelig nøje Overensstemmelse mellem Rettens Idé og Moralens Idé. De sætter sig begge samme Maal, nemlig at fremme det hæderlige og loyale Samkvem mellem Mennesker. Hvor de afviger fra hinanden, er der altid en særlig Forklaring. Man kan ligefrem anlægge det Synspunkt, at de Uoverensstemmelser mellem Handelsretten og Handelsmoralen, der kan paavises, principielt maa betragtes som Undtagelser, der kræver en særlig Forklaring.

Det er Retsordenens Opgave at bekæmpe disse Undtagelser. Lovgivningen maa stadig arbejde hen imod, at Overensstemmelsen mellem Ret og Moral bliver stedse mere fuldkommen. I det følgende skal nu peges paa nogle af de Faktorer, som virker med til at forbedre Kontakten mellem Moralens og Retten.

For det første maa det understreges, at der finder *en stadig Vekselvirkning Sted* mellem Retsopfattelsen og Moralopfattelsen. Det viser sig først og fremmest derigennem, at Retsreglerne fra Tid til anden ændres i Overensstemmelse med et ændret Moralbegreb. Mange Retsregler er simpelthen udsprunget af et Krav fra Befolkningens Side om

skærpede Foranstaltninger over for umoralsk eller illoyal Adfærd. Herpaa afgiver bl. a. Konkurrencelovgivningen talrige Eksempler. Da vi fik den første Varemærkelov i 1870, var det Handelsstanden, der tog Initiativet og forlangte legale Sanktioner over for de Tilfælde af aandeligt Tyveri, som den Gang florerede uhindret. Den første Lov om illoyal Konkurrence og urigtig Varebetegnelse var ligeledes dikteret af Handelsstandens Ønske om at ramme uhæderlige eller illoyale Konkurrenter. Det samme gælder Lovgivningen om Forfatterret og Kunstnerret og mange andre Love. Før disse Love kom, var Situationen altsaa den, at forskellige Former for illoyal Konkurrence og aandeligt Tyveri juridisk set var tilladt, skønt det moralsk set var forkasteligt. Efterhaanden som dette Skisma mellem Moralopfattelsen og Retsreglen blev mere og mere iøjnespringende, maatte der ske en Tilpasning, og det blev da Retsreglen, som maatte ændres i Overensstemmelse med Moralreglen.

Det hænder imidlertid ogsaa, at en Retsregel maa ændres, fordi den i Tidens Løb er blevet strengere end Moralreglen. Som Eksempel kan nævnes, at der tidligere var Straf for Blasfemi og for det saakaldte »forargeligt Samliv«, d. v. s. det Forhold, at en Mand og en Kvinde boede sammen som Ægtefæller uden at være gift. Disse Forhold blev utvivlsomt anset for moralsk forkastelige, da de paagældende Lovbud blev til. Men i Tidens Løb ændredes Befolkningens moralske Bedømmelse af disse Forhold, og det blev derfor nødvendigt at tillæmpe Loven efter den nye Moralopfattelse derved, at man ophævede Straffen.

Man kan saaledes finde mange Eksempler paa, at Loven er ændret — baade i skærpene og i mildnende Retning — gennem en Ændring af Moralreglen. Men man finder ogsaa Eksempler paa det omvendte, nemlig at Moralopfattelsen paavirkes af Lovens Bud, saaledes at det, som ved Lovens Vedtagelse blev regnet for en urimelig haardhændet Foranstaltning, i Tidens Løb bliver anset for et rimeligt og naturligt Krav. Som Eksempel kan nævnes adskillige Eksempler inden for Personalelovgivningen (Funktionærlov, Medhjælperlov, Lærlingelov og Ferielov). Da disse Love blev givet, blev de af mange Principaler betragtet som et groft Indgreb i Kontraktfriheden. Men som Tiden gaar, vænner man sig til de nye Regler, og til sidst synes alle, at Reglerne er rimelige og naturlige: Moralopfattelsen har tilpasset sig til Retsreglen.

Jævnside med denne Vekselvirkning kan man konstatere en klar historisk Linie, der viser en stadig større Tilnærmelse mellem Retten og Moralen. Groft udtrykt har Udviklingen været den, at man oprindeligt kun ramte de mest graverende Tilfælde. I Tidens Løb lærte man

at nuancere Reglerne finere, saaledes at man fik flere og flere Omraader ind under den retlige Beskyttelse.

Det er allerede nævnt, at man først i Slutningen af forrige Aarhundrede fik Regler til Værn for Varemærker og andre Forretningskendetegn, og først i dette Aarhundrede har man faaet effektive Regler til Værn for Eneretten til Kunstværker og Forfatterværker. Ved den sidste Revision af Forfatter- og Kunstnerretsloven i 1936 blev Retsbeskyttelsen udstrakt til at omfatte Reklamer, herunder Tekst og Tegninger samt lay-out. Saa sent som i 1943 blev der afsagt to modstridende Domme om Eneretten til Programmer, men ved den sidste anerkendte Højesteret Eneretten til et Program for Cykleløbene paa Ordrupbanen. Her er formentlig et Omraade, hvor Udviklingen endnu ikke har kulmineret: Spørgsmaalet om Beskyttelse for den good-will, der er knyttet til et frembragt Værk. Efter den Retstilstand, vi har i Øjeblikket, er det kun Ophavsmanden til Værket, altsaa Forfatteren eller Kunstneren, der kan gøre Retten gældende. Men den Fabrikant eller handlende som har sat en Produktion i Gang, og som gennem store Reklameudgifter har skabt en Efterspørgsel, han nyder ikke Retsbeskyttelse. Tendensen i Tiden er imidlertid tydelig nok. Man kan med Sikkerhed forudse, at den Dag vil komme, da selve den skabte good-will opnaar Retsbeskyttelse, simpelthen fordi det er et moralsk Krav.

Der er imidlertid ogsaa en anden og mere direkte Vej, ad hvilken der sker en Tilnærmelse mellem Retsreglen og Moralreglen. Jeg tænker herved paa en bevidst Tendens, der kan paavises i de sidste 25 Aars Lovgivning, nemlig Tendensen til at indføje moralske Kriterier i selve Lovteksten.

Jeg skal nævne nogle Eksempler paa denne Tendens: 1) I Aftalelovens § 33 bestemmes det, at en Viljeserklæring kan tilsidesættes, naar det vilde *stride mod almindelig Hæderlighed* at gøre den gældende. 2) I Konkurrencelovens § 15 hedder det, Handlinger, der *strider mod redelig Forretningsskik*, er ulovlige. 3) Ifølge Forsikringsaftalelovens § 34 kan en Bestemmelse i Forsikringspoliceen tilsidesættes, for saa vidt dette vilde *stemme med god Forsikringspraksis*. 4) Og endelig hedder det i Gældslovens § 8, at en Bestemmelse i et Gældsbrief kan tilsidesættes helt eller delvis, hvis det vilde være utilbørligt eller klart *stride mod god Forretningsskik* at anvende den.

En Lovbestemmelse af dette Indhold kaldes med et fremmed Udtryk for en *retlig Standard*. Saadanne Standarder har vi mange af i moderne Lovgivning, og det er ikke dem alle, der bygger paa rent moralske Kriterier. Allerede Købeloven af 1906 benytter Standardformen, f. Eks.

i § 51, der paalægger Køberen, naar Varen er leveret, at foretage saadan Undersøgelse, som »ordentlig Forretningsbrug kræver«. Aktieselskabslovens § 42 bestemmer, at der skal foretages »nødvendige Afskrivinger«, og at Regnskabet skal »opgøres saaledes som ordentlig og forsigtig Forretningsbrug tilsiger«. En lang Række Lovbud opererer med Udtryk som »rimeligt«, »aabenbart ubilligt« o. s. v., f. Eks. Aftalelovens § 31, Købelovens § 5, Rentelovens § 1 etc.

Det karakteristiske ved disse Standarder er, at Lovens Regel ikke er præcist udformet, men at selve Affattelsen viser hen til et Skøn, som maa udøves af Dommeren, naar Paragraffen skal anvendes. Det er da Dommerens Opgave at finde ud af, hvad der i det foreliggende Tilfælde er rimeligt, eller hvad der stemmer med almindelig Hæderlighed, eller med redelig Forretningskik, eller med god Forsikringspraksis o. s. v.

Dommeren er med andre Ord nødt til at tage Stilling til, hvad der efter den almindelige Moralopfattelse er forsvarligt og rigtigt i den paagældende Situation. Det betyder, at Retssagens Udfald kommer til at bero paa en rent moralsk Vurdering af den Adfærd, der er udvist. Retsreglen maa begrebsnødvendigt stemme med Moralreglen, fordi Loven i selve Teksten viser hen til Moralreglen. Nærmere kan man ikke komme den fuldstændige Identitet mellem Ret og Moral. Og denne Identitet frembyder yderligere den Fordel, at den er permanent, thi hvis Moralopfattelsen ændres i Tidens Løb, ja, saa ændres Lovens Regel automatisk i samme Retning. De retlige Standarder frembyder derfor et effektivt Mittel i Bestræbelserne for at bringe Overensstemmelse mellem Ret og Moral. Dermed er naturligvis ikke sagt, at disse Standarder i alle Retninger er ideelle. Deres Svaghed er den, at de ikke giver Borgerne samme Sikkerhed, som de mere koncise Lovbud. Det Skøn, som Afgørelsen beror paa, skaber en Utryghed, som navnlig bliver følelig, hvis Overtrædelse af Reglen kan medføre Straf, saaledes som det f. Eks. er Tilfældet med Prisloven.